

1. Vicent Andrés Estellés i la seua germana, Carme, al col·legi del Salvador. **2.** Manifestació del 1934, al voltant del monument als Defensors de la llibertat de Burjassot. **3.** A 6 anys, el dia de la comunió. **4.** A la dreta, el 1944, a Madrid, on estudià periodisme. **5.** A l'esquerra, el 1948, ja com a redactor de *Las*

Poesia per a un país

En una de les èpoques més grises de la seua història, el País Valencià va trobar en el poeta Vicent Andrés Estellés algú que el dignificara. Enguany es compleixen 20 anys de la seua mort, però els versos que va llegar són molt vius.

Vicent, el nét de Nadalet, havia nascut a Burjassot l'any 1924, en plena dictadura de Primo de Rivera. La guerra civil espanyola esclataria quan encara era un xiquet, i ell, el fill del forner del poble, provaria d'evadir-se a través de la lectura. Lectures tot sovint desordenades que, en qualsevol cas, evidenciaven una passió desfermada per les lletres. Fou en aquells temps tan convulsos, a les portes de l'adolescència, quan Vicent Andrés Estellés va esbossar els seus primers poemes.

També escrivia contes, i els duia en mà als diaris de València per veure si algú li'ls publicava. Un dia, a la redacció de

Las Provincias, l'insigne Martí Domínguez Barberà li marcaria el camí.

—Vicent, tu has de fer periodisme.

La mare volia que estudiara comptabilitat, encara que el fill mai no havia excel·lit en matemàtiques. Ja instal·lat a Madrid, on l'any 1942 va matricular-se a l'Escola Oficial de Periodisme, ella li escrivia cartes que sempre incloïen un segell. Però ell no acostumava a respondre-li, sinó que el bescanviava per diners amb què poder adquirir més llibres i aliments.

De família molt humil, Vicent Andrés Estellés havia estat aprenent d'orfebre i de mecanografia, i és clar, havia fet hores

al forn on havia treballat l'avi i on llavors treballava el pare. Nadalet, l'avi, havia perdut la vida allà mateix, de manera sobtada, com a conseqüència d'un tret que li va llançar un germanastre amb una escopeta. Aquella fou la primera mort que colpiria Estellés, però no l'única. De fet, el context històric no podia resultar més luctuós.

Completa els estudis tot just quan acaba la Segona Guerra Mundial, i és llavors quan publica els seus primers poemes. Obviament en castellà, l'única llengua que havia après. A més, explora la crítica cinematogràfica —una faceta que li permetrà de signar els seus primers articles de premsa— i no deixa de capbussar-se en la lectura dels grans escriptors contemporanis... I d'Ausiàs March.

La força d'aquell poeta, el més gran de la literatura catalana, el captivarà tant que sentirà la necessitat d'escriure en la llengua de March, que és la seua. De manera autodidacta, llegeix i rellegeix obres en català, i el 1953, quan tenia 29 anys, publica el seu primer llibre, *Ciutat a cau d'orella*. L'editorial Torre, propietat de Xavier Casp i Miquel Adlert, l'acull amb els braços oberts.

Des del 1948 que era periodista de *Las Provincias*. L'any 1952 havia cobert per al diari el trasllat de les despulles del

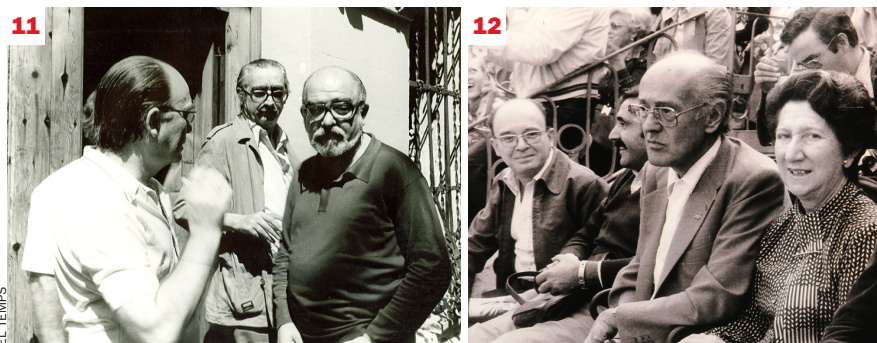

Provincias, amb José Ombuena i Martí Domínguez. 6. El 1952, cobrint el trasllat de Jaume I a Poblet. 7. Ciutat a cau d'orella, el primer llibre, del 1953. 8. Entrevistant Susan Hayward a València. 9. Casament amb Isabel Lorente, el 1955. 10. El 1962 guanya els Jocs Florals de Castelló de la Plana.

rei Jaume I de la catedral de Tarragona fins al monestir de Poblet, però sobretot havia destacat com a crític de cinema. Havia assistit a diverses edicions del festival de Canes i no tenia inconvenient a passar la nit al ras, a la porta de l'hotel de l'artista de torn, per tal de ser el primer a entrevistar-lo l'endemà al matí. Així és com va aconseguir conversar amb Ava Gardner, entre molts més.

Gràcies a la seua feina de periodista coneixerà qui serà la seua dona, Isabel Lorente, que havia nascut a Gandia, era funcionària de l'Ajuntament de València i tenia la seua particular connexió amb el món de la literatura: l'àvia materna, asturiana, coneixia personalment Leopoldo Alas i apareix citada en *La Regenta*, l'obra mestra de Clarín. I no sols això, perquè el poeta nicaragüenc Rubén Darío també li havia dedicat un poema. Estellés i Lorente es casen el 16 de febrer del 1955. Ella esdevindrà la gran font d'inspiració de la poesia amorosa i sexual que conrearà al llarg de la seua carrera.

De seguida tindran la seua primera filla, Isabel, que morirà als tres mesos. La mort torna a colpejar Estellés i s'erigeix en l'altre gran pilar de la seua poesia, cada cop més potent. El 1956, quan només té 32 anys, obté el premi Cantonigròs, el

11. Al davant de la casa de Joan Fuster, a Sueca, amb ell i amb el periodista Vicent Ventura. 12. Amb el poeta i crític literari Josep Maria Llompart i la seua esposa; entre ells, l'editor Eliseu Climent.

més important en català del moment, i el 1958, el Valencia de Literatura, que rep a l'edifici consistorial en un acte ple de simbolisme. Era allà on havia conegut Isabel, amb qui va tenir dos fills més: Vicent, l'any anterior, i Carmina, nascuda aquell mateix any.

Carmina Andrés Lorente continua vivint a la casa de Burjassot on son pare va escriure el *Llibre de meravelles*. Des del saló de casa, on l'ordinador ha substituït la màquina d'escriure, explica que els seus pares "ja s'havien conegut abans, tot i no ser-ne conscients". En un dels seus articles sobre la Fira de Juliol a *Las Provincias*, Vicent Andrés Estellés va entrevistar una jove vestida de pallaso que va resultar ser Isabel Lorente, la seua

futura esposa. Se'n van adonar després de molts anys, fruit de la conversa diària, i l'hemeroteca en dona fe.

El 1959, quan Carmina tenia un any de vida, el pare fou nomenat redactor en cap. Ella ho recorda molt bé: "Entrava a la redacció a les sis de la vesprada i mai no tornava a casa abans de les tres de la matinada", però malgrat això, era habitual que escrivira durant la nit. El soroll de les tecles de la màquina d'escriure en aquelles hores intempestives encara és molt present al cervell de la seua filla. "Era la meua cançó de bressol", afirma amb nostàlgia.

"A casa jugava amb nosaltres o escrivia, aquestes eren les dues grans aficions que conreava, i quan érem a fora

1. El 1970, al Perelló (Sueca), amb Ovidi Montllor. **2.** El 1978, durant l'homenatge al pintor Renau, abraça l'artista. **3.** Aquell mateix any van fer-lo fora de *Las Provincias* i va deixar de treballar com a periodista. **4.** Jordi Pujol li lliura el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, l'any 1978. **5.** El govern valencià va atorgar-li el Premi de les Lletres Valencianes i l'Alta Distinció de la Generalitat Valenciana. **6.** A Canals, davant la foguera de Sant Antoni. **7.** La comitiva fúnebre, el 1993. **8.** Presentació de l'*Obra Completa* al Palau de la Generalitat: presideix l'acte Joan Lerma i hi intervé Jaume Pérez Montaner. **9.** Ovidi Montllor recita uns versos durant el doctorat *honoris causa* de la Universitat de València, l'any 1993.

també aprofitava qualsevol moment per a posar-se a escriure, ni que ho haguera de fer al tovalló o en un paquet de tabac”, evoca. I tot ho llegia Isabel. “Tot és tot”, remarca Carmina, que recorda la mare encongint els muscles quan no entenia del tot —o no li acabava d’agradar— allò que el seu home havia escrit. *El coixinet*, la novel·la més eròtica de Vicent Andrés Estellés, va ser prolífica quant a encongiments de muscles, però generalment Isabel aportava la seua opinió i el marit acostumava a tenir-la en compte.

Els episodis d’infantesa de Carmina Andrés i el seu germà els protagonitzen personatges arxiconeguts: veia tot sovint Joan Fuster, Manuel Sanchis Guar-

ner, Vicent Ventura, Ovidi Montllor... O Manuel Broseta, que més tard participaria de manera activa —com Casp i Adlert, els primers editors d’Estellés— en la campanya anticatalanista que va tenir lloc durant la popularment coneguda *batalla de València*.

“Erem els únics xiquets. Recorde anar de la mà de Fuster, però els qui més jugaven amb nosaltres eren Ventura i Marina, la seua dona”, diu. “Ens mostraven llibres prohibits amb la tapa canviada, a casa de Fuster hi havia piles de llibres escampats per terra, freqüentàvem la llibreria de Paco Dàvila... Els llibres eren pertot arreu, i damunt insistien que em buscarien un nòvio llibreter!”, riu ara.

Estellés alternava amb la flor i nata de la cultura catalana, però també amb l’espanyola. Un dels seus primers entrevistats a *Las Provincias* fou l’escriptor Pío Baroja, i va teixir una bona amistat amb Camilo José Cela. “El pare se l’estimava molt, a Cela, però sempre deia que tenia un gran defecte: no escriure en la seua llengua”, confessa la filla, orgullosa que el seu progenitor mantinguera els amics de Burjassot de tota la vida. “El dia que van soterrar el pare, mentre les campanes del poble tocaven a mort, al carrer, una companya seua de l’escola explicava a un home de mitjana edat que ‘ha mort el nét de Nadalet, el fill del forner, que escrivia versos’... Va ser molt emotiu!”.

D'anècdotes, Carmina Andrés en conserva un munt. La nit que va morir el general Franco, Ovidi Montllor era amb ells a la casa on vivien, prop de la redacció de *Las Provincias*. Era habitual que hi fera nit quan visitava València: dormia al sofà del menjador i es feia un fart de menjar bullit, el plat únic que tot sovint preparava Isabel. Vicent Andrés Estellés va tornar de la feina de sobte i els va dir amb una veu molt baixa:

—Ja.

A primera hora del matí, un cotxe va passar per la porta del domicili familiar per recollir el cantant i deixar-lo a l'Estació del Nord. Ningú no sabia cap a on aniria l'Ovidi i només ells intueixen qui conduïa el cotxe que va transportar-lo al tren. L'única certesa és que tot allò va organitzar-ho secretament Estellés. Tan secretament com tenia costum.

“Habitualment destruïa les cartes que rebia”, recorda Carmina, “estava obsedit a no deixar pistes que el comprometeren a ell o al seu remitent”. “De fet”, precisa, “preferia el telèfon a la comunicació escrita”.

Assenyalat. El compromís ideològic d'Estellés era evident. Tothom sabia que era d'esquerres i un defensor aferrissat de la cultura del seu país. La fi de la llarga nit franquista, però, no va ajudar-lo a viure amb normalitat. Feia temps que el seu nom anava lligat als de Fuster i Sanchis Guarner i n'hi havia que fins i tot s'hi referien com la “santíssima trinitat”. I això, enmig de la *batalla de València*, equivalia a l'anticrist.

Les pintades a la porta de sa casa eren contínues, i després que l'any 1979 l'Ajuntament de Burjassot li aixecara un bust commemoratiu, cada matí apareixia *decorat* amb excrements que calia retirar. Temps a venir seria traslladat a Benimodo (Ribera Alta), on Estellés va residir alguns anys, una vegada va deixar de treballar a *Las Provincias*.

Se sentia un estrany a casa seua, al diari que li havia donat l'ocasió de treballar quan només acumulava com a experiència uns quants articles a la revista *Jornada*. El 1963, quan ja notava el menysteniment de la direcció del rotatiu, va escriure uns versos que defineixen amb precisió aquells anys tan convulsos del tardofranquisme i de la represa democràtica:

PRATS I CAMPS

Jaume Pérez Montaner, el gran estudiós de l'obra d'Estellés, i Carmina Andrés, filla del poeta, són membres de la Fundació Vicent Andrés Estellés. El llegat de l'escriptor estarà a l'abast de tothom.

“Aquest any miserable, M.CM.LXI-II. d. de C., serà molt recordat i molt amargament. Vicent Ventura, desterrat a Munic o París; Joan Fuster, a Sueca; —diuen pel veïnat que escriu de nit a màquina, i circula un tenebrós prestigi—; Sanchis Guarner recorre, perplex, la ciutat; jo escric i espere a Burjassot, mentre pels carrers de València la gent, obscena, crida i crema un llibre.”

Les seues columnes diàries —titulades “Bon dia, Roc”, una expressió molt comuna al seu poble— van desaparèixer de cop i volta. Lluny quedaven els temps de Martí Domínguez al capdavant del diari, el periòdic que havia conegut no s'assemblava gens a aquell de què encara era redactor en cap, per bé que només formalment.

El pas de José Ombuena per la direcció significaria l'inici de la seua fi, i l'ascensió de Maria Consuelo Reyna —que participava en l'accionariat— a la direcció, l'any 1978, la seua fi definitiva.

“La recorde menjant bullit a casa”, explica Carmina Andrés, “qui ens havia de dir aleshores que seria ella la que acompanyaria el pare”. Però així fou, tot just després que la Generalitat de Catalunya lliurara a Vicent Andrés Estellés el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes del 1978, un autèntic deshonor per als propietaris de la capçalera.

Feia temps que a Estellés li encomanaven feines subsidiàries i que tornava empipat de la redacció: ara supervisant la redacció, ara el funcionament de la impremta, ara sense poder escriure allò que li venia de gust.

Quan la seua etapa a *Las Provincias* estava a punt d'extingir-se, un fet va entristir especialment la jove Carmina, que encara era menor d'edat. Va dirigir-se al diari per saludar el pare, com tantes vegades havia fet, i l'uíxer de la porta li va demanar qui era.

—Com que qui sóc, Agustín?

—Qui és vostè?

—Vinc a veure el pare!

—Nom i cognoms, per favor.

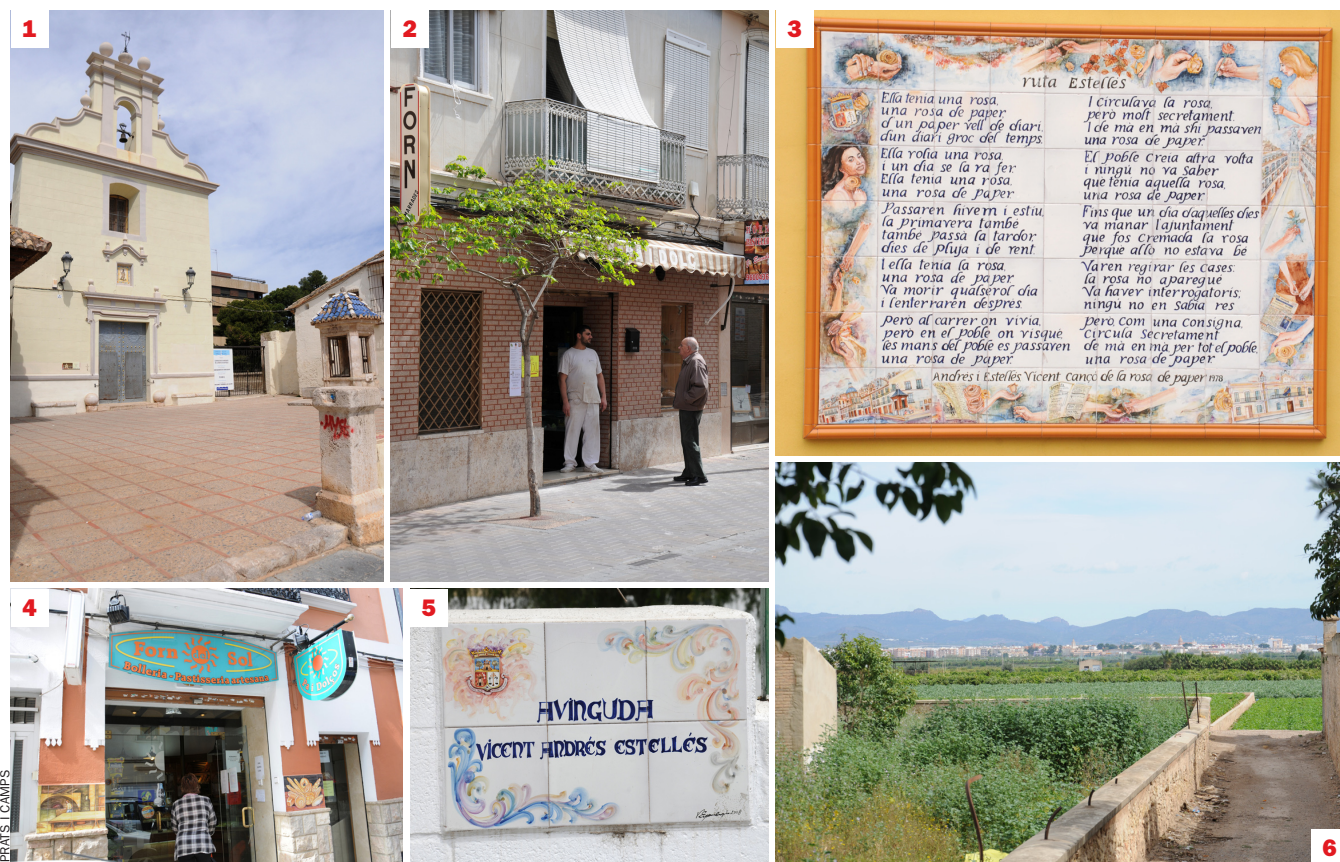
—María del Carmen Andrés Lorente.

—Per quin motiu veniu?

—Vinc a parlar amb mon pare, Vicente Andrés Estellés.

Van fer-la esperar una estona, i quan per fi va poder entrar a la redacció, Carmina va comprovar que, en efecte, les coses estaven canviant a una velocitat vertiginosa. El pare ja no li presentava els periodistes ni parlava obertament amb ella davant de tothom, sinó que ho feia en veu baixa.

Per tal d'estalviar-se aquell procediment tan incòmode, la filla va optar per buscar-hi dreceres. Així, quan la mare li deia que li duguera al pare l'entrepà del

Escenaris estellesians a Burjassot. **1.** El pati de Sant Roc, a tocar del pati de les Sitges, és present als seus poemes. **2.** El forn on van treballar l'avi i el pare. **3.** Un dels murals de la Ruta Estellés. **4.** El forn del Sol, que dona nom a una novel·la seua. **5.** Avinguda amb el seu nom. **6.** L'horta de Burjassot.

sopar, ella s'escapolia per la porta aprofitant una badada de l'uíxer o hi accedia a través de la impremta. "Xiqueta, algun dia tindràs un problema!", l'avisaven els companys de feina del pare.

"Tot aquest assetjament era degut a la seua defensa de l'idioma, el van sotmetre a una pressió brutal que només podia acabar com va acabar", és a dir, amb la seua eixida abrupta.

Aquell final a la seua carrera periodística segurament va afectar la seua salut, que ja era precària. Estellés patia arteriosclerosi, acostumava a tenir coàguls de sang a les cames i va perdre molta mobilitat, fins al punt que la dècada dels vuitanta va recuperar els clàssics quaderns de la marca Rubio per millorar la seua cal·ligrafia. Va morir com a conseqüència d'una trombosi cerebral el 27 de març del 1993, a 68 anys.

El menysteniment de les classes acomodades de Burjassot també el va decebre força. "Mai no li van perdonar que un desgraciat com ell, una persona pobra del poble, esdevinguera més reconegut que ells, els rics de tota la vida", conta

Carmina. A Estellés van voler fer-lo seminarista, però la mare —de malnom, *la Roja*, per l'aparença física més que no pel seu ideari polític— s'hi va negar de ple. "Més m'estime estar morta que tindre un fill rector!", exclamava durant la República.

La immensa obra de Vicent Andrés Estellés es complementa amb tot el material que la família guarda a casa seua i que el filòleg Jordi Oviedo va informatitzar primmiradament durant l'elaboració de l'edició crítica. En aquell procés d'organització tan laboriós, Carmina va trobar uns poemes inèdits del pare, en un dels quals li demana qui és, aquell qui el llegeix. "Si llegeixes açò és perquè sóc mort", va deixar escrit Estellés. A la filla, se li van posar els pèls de punta.

El desig dels familiars és posar a l'abast dels estudiosos —i de tothom que així s'hi vulga acostar— aquest material tan valuós de què ara només gaudeixen ells. La Casa de Cultura de Burjassot en seria la seu, i la Fundació Vicent Andrés Estellés, qui en controlaria les còpies.

El patronat de la Fundació l'integren

Vicent Andrés Lorente i la seua germana, Carmina, el marit d'ella —Vicent Anyó— i els dos fills que tenen, Vicent i Isabel, a més de Josep Guia, Jaume Pérez Montaner, el director de la Casa de la Cultura i regidors dels tres partits progressistes amb representació al consistori —PSPV-PSOE, Compromís i Esquerra Unida—, atès que la família sempre s'ha negat que hi accedira el PP. L'activitat és escassa però s'espera que la commemoració del vintè aniversari de la mort del poeta n'accelere les gestions.

La petjada del geni. Jaume Pérez Montaner (Alfàs del Pi, Marina Baixa, 1938) és poeta com Estellés i ha esdevingut el gran estudiós de la seua obra. N'ha publicat antologies, estudis i edicions crítiques. "Ha sigut el primer poeta valencià a traspasar fronteres", destaca.

No debades, Pérez Montaner ha assistit a tot de congressos com a expert estellesià. En ocasions, qui no n'havia sentit a parlat, qui no havia llegit cap poema d'Estellés, n'ha quedat impressionat. "En un dels cursos d'estiu organitzats

per la Universitat Autònoma de Madrid, el poeta Ernesto Cardenal, que havia estat ministre de Cultura nicaragüenc amb el primer govern sandinista, va saltar de la cadira en sentir un poema d'Estellés: '¡Escribe lo que yo quiero escribir y no puedo!', va exclamar. Va quedar tan impactat que li vaig regalar l'únic llibre traduït al castellà que duia damunt".

Pérez Montaner, però, no va conèixer Estellés fins la fi dels anys cinquanta. Li encisava la poesia i Fuster li va recomanar que llegira alguna cosa d'aquell poeta de Burjassot que ja havia guanyat algun premi i al qual l'assagista de Sueca ja havia dedicat alguna lloança.

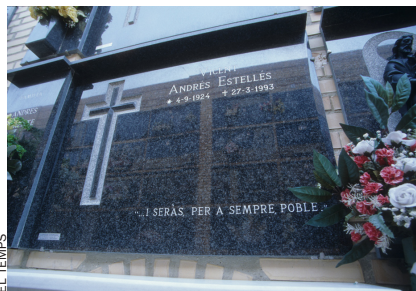
"Vaig aconseguir una antologia bilingüe (català-portuguès) de poesia catalana contemporània en què apareixia, i a partir d'aleshores, vaig endinsar-m'hi per complet", explica Pérez Montaner.

"Me'n vaig anar als Estats Units, i de Portland estant vaig poder llegir el primer volum de *Recomane tenebres* (Tres i Quatre, 1972), un llibre magnífic amb un pròleg de Fuster que va impressionar-me molt", recorda Montaner. En ell, Fuster remarca que Estellés és el millor poeta del País Valencià dels darrers segles. "Fa poesia balzaciana", hi diu, una poesia "que podia haver estat novel·la: novel·la de Balzac". De Teodor Llorente, que fins aleshores havia tingut molta més repercussió que Estellés, Fuster deixa escrit que "només se salva per mitja dotzena escassa de poemes, emotius i pacífics, pràcticament d'anar per casa". L'assagista destrossava el màxim exponent de la Renaixença en benefici d'un Estellés que l'havia seduït.

No era gaire estrany, perquè l'atracció que els lectors sentien per Estellés era immediata. El també poeta William Stafford, company d'universitat de Pérez Montaner durant el seu periple nord-americà, va traduir a l'anglès diversos poemes catalans i per cap d'ells no va sentir tanta proximi-

PRATS I CAMPS

EL TEMPS

L'estàtua dedicada a Estellés al bell mig de Burjassot i la seua làpida al cementiri.

tat. "Mentre Salvador Espriu li semblava messiànic, Estellés li resultava conversacional", una sensació estesa entre més estudiosos.

"Una de les vegades que vaig visitar València, vaig voler conèixer-lo. Vaig acudir a la redacció de *Las Provincias* i allà vam parlar una mica de tot, fins i tot de política, però en veu baixa", rememora. L'any 1981, juntament amb Vicent Salvador, Jaume Pérez Montaner va escriure a Tres i Quatre *Una aproximació a Vicent Andrés Estellés*, en què els autors resumeixen els trets identitaris de la seua obra. "Realitza tot un món en la seua

poesia: l'horror de la guerra, la mort concreta i palpable de la seua infantesa i joventut, la fam, la degradació col·lectiva de tot

un poble, les persecucions, la ràbia, la impotència, l'alienació, la incomunicació, però també l'esperança, la lluita gairebé constant, els moments fràgils d'alegria. Tot açò i més és la poesia d'Estellés. [...] És la poesia militant –'que em facen les paraules servei concret de pedres'– d'un home que riu i plora amb el poble, que igual recita uns poemes en una associació de veïns que rep el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes o viu solidari la causa dels explotats."

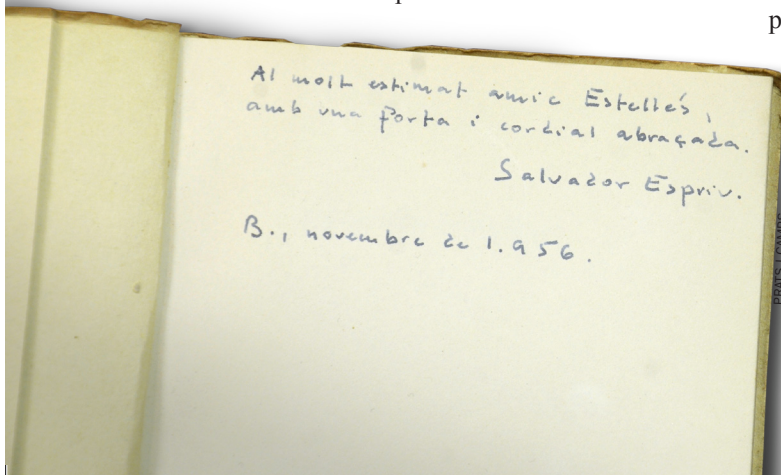
Pérez Montaner va trobar un Estellés "molt amic dels seus amics, afable i simpàtic alhora que molt sensible i tendent a sentir-se ferit... Vivía molt intensament i actuava sense cap mena de prejudicis: si algú no li agradava, era capaç de no veure'l mai més". Fins a quin punt era real tota aquella experiència sexual de què feia ostentació en els versos? "Ell sempre va dir que n'era, de real, però trobe que en bona mesura es tractava d'una realitat imaginada".

El *Llibre de meravelles*, que "el consolida com el gran poeta de València", és un viatge "dolgut però enamorat" a la ciutat que tant s'estimava. "I demostra, d'altra banda, la seua gran erudició. No sols és un poeta popular, també és molt culte, dins de la millor tradició internacional: va rebre la influència de Neruda, Mallarmé, Maiakovski o Eliot, entre més. Com va reblar Fuster, més que un poeta popular, Estellés feia servir el llenguatge del poble", observa Montaner.

El *Mural del País Valencià*, tres volums que ressegueixen cada comarca vers a vers, és un exemple més de l'estima per la terra on va nàixer. "Havia viatjat molt com a periodista, i com a poeta va visitar moltes poblacions del nostre país per recitals o per assistir a homenatges, tenia un coneixement del territori notable, tal com demostra la seua obra".

Una obra emocionant, que s'assaboreix i que s'olora. "A Frankfurt, mentre llegien el poema que dedica al pimentó torrat dins de les *Horacianes*, vaig veure com ploraven alguns alemanys del públic. Troba el mot adient en cada cas i resulta més metonímic que no metafòric", conclou Jaume Pérez Montaner. Tal com van titular l'homenatge que li reteren a Burjassot el 30 de juny del 1979, "Vicent Andrés Estellés, no cal dir més".

Víctor Maceda

PRATS I CAMPS